

บทที่ ๔

การวิเคราะห์ความมีอยู่ของอบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้ได้วิเคราะห์เรื่องความมีอยู่ของอบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยการวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดของการพิสูจน์ทางปรัชญาตะวันตก คือ ข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงภววิทยา, ข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงจักรวาลวิทยา, ข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงอันตริวิทยา และข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงจริยธรรม ซึ่งในที่นี้จะขอกล่าวถึงอบายภูมิโดยรวมไม่ขอกล่าวโดยแยก เพราะคำว่อบายภูมิก็รวมทั้งหมดคืออนรก เปรต และอสุรกาย โดยเฉพาะหากพิสูจน์ภูมิใดภูมิหนึ่งในอบายภูมิได้จึงเท่ากับทราบความเป็นไปของอบายภูมิทั้งหมด เป็นลำดับไป

๔.๑ การวิเคราะห์ความมีอยู่แบบอบายภูมิผ่านข้อพิสูจน์เชิงภววิทยา

ข้อพิสูจน์หรือการอ้างเหตุผลเชิงภววิทยา ข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงภววิทยา เป็นการอ้างเหตุผลเชิงมโนทัศน์ หรือแบบก่อนประสบการณ์โดยไม่ต้องอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์ หรือประสบการณ์ หากแต่อาศัยการวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในฐานะสิ่งที่สมบูรณ์สูงสุดเพียงอย่างเดียว การที่มนุษย์มีมโนทัศน์ในเรื่องนี้ถือว่าสิ่งนั้นย่อมมีอยู่จริง และหากพิจารณาจากกรอบแนวคิดเรื่องอบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญา เราจะพบว่า พุทธปรัชญายอมรับว่าสัตว์โลกที่เกิดในอบายภูมินั้นมีอยู่จริง และในความมีอยู่จริงนั้น แม้จะพิสูจน์ไม่ได้แต่ก็สามารถจะอนุมานถึงได้ ตามหลักการการอนุมานที่ว่า

๑) สัต (being) ซึ่งยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่สามารถคิดถึงได้จะต้องมีอยู่จริงด้วย ไม่ใช่แค่คิดถึงได้อย่างเดียว

๒) สัตที่ดำรงอยู่ในความเป็นจริง ย่อมยิ่งใหญ่กว่าสัตที่สามารถคิดถึงได้อย่างเดียว (เพราะสัตดังกล่าวทั้งคิดถึงได้และมีอยู่)

๓) ดังนั้น สัตที่สามารถคิดถึงได้ซึ่งยิ่งใหญ่ที่สุด คือพระเจ้าย่อมต้องมีอยู่

ถ้าเป็นกรณีของอบายภูมิก็ได้หลักการอนุมานว่า (๑) อบายภูมิเป็นสิ่งที่สัตว์ ผู้คนโดยทั่วไปสามารถคิดถึงได้ และเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง (๒) อบายภูมิดำรงอยู่ในความเป็นจริง ย่อมเป็นสิ่งที่อยู่เหนือกว่าผู้ที่ จะคิดถึงได้เพียงอย่างเดียว (๓) ดังนั้น อบายภูมิที่มนุษย์ทั่วไปสามารถคิดถึงได้จะต้องมีอยู่จริง เพราะเป็นสิ่งที่สามารถคิดถึงได้ เพราะถ้าอบายภูมิไม่มีอยู่บุคคลทั่วไปก็จะไม่สามารถคิดถึงหรือจินตนาการถึงได้เลย ดังนั้นหากพิจารณาจากกรอบการอนุมานนี้อบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญาจึงมีอยู่จริงซึ่งตรงตามหลักการที่เดคาร์ต กล่าวว่า เพราะฉันคิด ดังนั้นฉันจึงมีอยู่ (I think there for I am) หมายความว่า เมื่อเราคิดถึงอบายภูมิ ๔ ก็แสดงว่าอบายภูมิมีอยู่ เพราะถ้าอบายภูมิไม่มี เราก็ไม่อาจจะคิดถึง หรืออนุมานถึงได้ว่าอบายภูมินั้นเป็นอย่างไร ยังมีประเด็นปัญหาที่พึงพิจารณา ๒ ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ ๑ การอ้างเหตุผลในเรื่องความมีอยู่อย่างจำเป็นหรือสัจจำเป็น (necessary being) ในประเด็นนี้พุทธปรัชญามองว่า ทำไมถึงกล่าวเรื่องนรก ก็เพราะว่านรกมีอยู่อย่างจำเป็น เพื่อจะยืนยันว่ากรรมมีอยู่จริง ตัวอย่างเช่น การที่พระเวททตฺโตนสุบลงพื้นดิน ก็เพราะพระพุทธรองค์ต้องการยืนยันว่า พระเวททตฺตต้องไปตกนรก เพราะถ้าพระองค์ไม่ยืนยันว่าพระเวททตฺตไม่ตกนรก ก็เท่ากับว่าการกระทำไม่มีผลอะไรเลยในขณะนั้น นี่จึงเป็นเหตุผลที่จำเป็นของคำว่า กรรม คือการกระทำหรือการสร้างกรรมนั้นมีการแสดงออก หรือการเคลื่อนไหวของมนุษย์อยู่ ๓ ประการคือ (๑) กายกรรม การกระทำทางกาย (๒) วาจากรรม การกระทำทางวาจา (๓) มโนกรรม การกระทำทางใจ^๑ พุทธปรัชญาถือว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม (กมฺมุนา วตฺตติ โลโก)^๒ และกรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน (กมฺมํ สตเต วิภจติ ยทิทํ หีนปปฺปิตตํ)^๓ และสิ่งทั้งปวงนี้เป็นไปเพราะกรรม (สพฺพมิตกมฺมโตตฺติกา)^๔ ดังนั้น หากบุคคลใดบุคคลหนึ่งกระทำความดี บุคคลนั้นก็จะย่อมจะได้รับผลดี ในทางตรงข้าม บุคคลใดบุคคลหนึ่งกระทำความชั่ว บุคคลนั้นก็จะย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมชั่วตามมา ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่เป็นไปอย่างสมเหตุสมผลของสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำลงไปแล้วทำให้เกิดผลตามมา โดยเฉพาะเรื่องของอบายภูมิที่ปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า

“บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ประพฤติผิดในกาม พุตเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ หลังจากตายไปแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาตหรือนรก”^๕

จากพุทธพจน์นี้ ชี้ให้เห็นถึงความมีอยู่ในผลของการที่บุคคลหรือสัตว์โลกได้กระทำลงไปจึงส่งผลกระทบหรือวิบากกรรมตามมา ดังในกรณีตัวอย่างในเบตวัตถุเรื่องนางมัตตาเปรต^๖ ที่เมื่อก่อนเธอได้ทำกรรมชั่วทางกาย วาจา และใจไว้ โดยที่เธอเป็นหญิงชั่วร้าย หยาบคาย ริษยา ตระหนี่ และมักโอ้อวด ได้กล่าววาจาชั่วต่อตีสสาซึ่งเป็นหญิงร่วมสามีของเธอ จึงจากมนุษย์โลกนี้ไปยังเบตโลก และการที่เธอมีร่างกายเปื้อนฝุ่น เพราะผลกรรมที่เกิดจากการที่เธอกวาดตะลุมฝุ่นแล้วเอาฝุ่นโปรยรดตีสสา จากตัวอย่างนี้ทำให้เห็นกรรมและผลกรรมที่ตามมา

ประเด็นที่ ๒ การอ้างเหตุผลเชิงภววิทยานี้เป็นการแสดงออกซึ่งศรัทธา (an expression of faith) เพื่อแสดงความมีอยู่ของเหตุผลที่จำเป็นในลักษณะของการอาศัยความตระหนักถึงธรรมชาติของพระเจ้า ในประเด็นนี้พุทธปรัชญามองว่า การที่เราจะศรัทธาหรือไม่ศรัทธาโดยเชื่อว่านรกมีอยู่จริงเหมือนอย่างที่เราสงสัยแต่ก็ไม่กล้าทำ ยกตัวอย่างเช่น แก้วนี้มียาพิษ ถามว่าเมื่อมีใครรู้ว่าแก้วนี้มียาพิษ หรือสงสัยว่าแก้วนี้มียาพิษหรือไม่ คนๆ นั้นยังจะดื่มอยู่หรือไม่ ตอบว่าไม่มีใครอยากดื่ม เพราะกลัวว่าตนจะต้องตายหรือยาพิษทำปฏิกิริยาต่อร่างกายของตน แท้ที่จริงนั้นเรารักตัวเราเอง ถ้าหากว่าเรายอมว่าอบายภูมิ ๔ มีจริงก็เท่ากับ

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

^๒ วาเสฏฐสูตร ขุ.ขุ.ธ.อ.อิติ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๖๐/๖๕๔., อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๘๕/๘๒๑.

^๓ จูฬกัมมวิภังคสูตร ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐/๓๕๐.

^๔ สิ่งทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงวิภวภูมิจึงคือกิเลส กรรม และวิบาก (อภิ.ปญจ.อ. ๗๘๓/๒๙๑) อ้างใน อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๘๒/๘๑๙.

^๕ อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๘๒/๘๑๙.

^๖ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๑๒/๒๗๒-๒๗๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๑๒/๓๔๔.

^๗ คูรายละเอียดยใน ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๓๔-๑๖๗/๑๘๙-๑๙๔.

ว่าเรายอมรับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าหรือตถาคตโพธิศรัทธา^๘ เพราะพระองค์ทรงตรัสรู้สัจธรรมความจริงของสัตว์โลก กล่าวคือรู้สิ่งที่ควรรู้ทั้งหมดด้วยพระองค์เอง และทรงสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ทรงประกอบด้วยภคธรรม ๖ ประการ คือ ความเป็นใหญ่เหนือจิตของตน โลกุตตรธรรม ยศ สิริ ความสำเร็จประโยชน์ตามต้องการและความเพียร (๔) ทรงจำแนกแจกแจงธรรม (๕) ทรงเสพอริยธรรม (๖) ทรงคายตัณหาในภพทั้งสาม (๗) ทรงเป็นที่เคารพของชาวโลก (๘) ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว (๙) ทรงมีส่วนแห่งปัจจัย ๔ เป็นต้น^๙ นอกจากนี้พระองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทหรือวินัยเพื่อให้ปฏิบัติตามแนวทางที่ทรงวางไว้ การเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นการเชื่อแบบมีปัญญากำกับซึ่งเรียกว่า สัทธานุศาสนัมปยุต กล่าวคือเชื่อแบบมีปัญญา และนอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังเป็นนักประสบการณ์นิยมแบบเอหิปปัสสิกะ (verificationist) พิสูจน์ให้เห็นด้วยตนเอง เมื่อประสงค์จะให้ผู้อื่นรู้จริง ต้องเรียกเขามาดู ความรู้ที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าเรื่องใด ระดับไหน ย่อมมาจากอายตนะ ๑๒ ซึ่งจับคู่ได้ดังนี้^{๑๐} (๑) ตากับรูป (๒) หูกับเสียง (๓) จมูกกับกลิ่น (๔) ลิ้นกับรส (๕) กายกับโผฏฐัพพะ (๖) ใจกับธรรมารมณ์ ส่วนคุณภาพของความรู้จะเป็นระดับใดขึ้นอยู่กับคุณภาพของจิตและการใคร่ครวญโดยถ้วนถี่ (โยนิโสมนสิการ) หรือการไม่ใคร่ครวญโดยถ้วนถี่ (อโยนิโสมนสิการ) ซึ่งเป็นองค์ประกอบในกระบวนการรับรู้^{๑๑} ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ศรัทธามี ๒ แบบ คือ (๑) ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา (สัทธานุศาสนัมปยุต) และ (๒) ศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา (สัทธานุศาสนัมวิปยุต) โดยทั่วไปศาสนาเป็นเรื่องของศรัทธา ส่วนปรัชญาเป็นเรื่องของปัญญา แต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีทั้งระบบความเชื่อ (faith) และต้องประกอบด้วยปัญญา (wisdom) ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเป็นพุทธปรัชญา เพื่อความชัดเจนดังจะขอยกตัวอย่างเรื่องสุกรเปรต^{๑๒} ที่พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตในระหว่างที่ท่านเดินทางกับพระลักษณะแล้วทำการยี้มยี้มพระลักษณะเกิดสงสัยจึงถามพระมหาโมคคัลลานะ พระมหาโมคคัลลานะจึงกล่าวว่าจะให้คำตอบเมื่อเราไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าก็ตรัสรับรองว่าสาวกของเรามีจักขุอยู่และตรัสต่อไปอีกว่าก่อนหน้านี้เราได้เห็นสัตว์นั้นที่ต้นโพธิ์เหมือนกัน แต่ไม่พูด ด้วยอนุเคราะห์แก่มหาชน เพราะอาจจะทำให้มหาชนไม่เชื่อและไม่เป็นประโยชน์ในเวลานั้น แต่บัดนี้เราได้โมคคัลลานะเป็นพยาน เราจึงรับรองความจริงที่ท่านโมคคัลลานะเห็น จากตัวอย่างนี้จึงทำให้เรามองเห็นคุณสมบัติที่เป็นธรรมชาติของพระพุทธเจ้าได้อย่างชัดเจน

สรุปได้เป็น ๒ ประเด็น คือประเด็นที่ ๑ เป็นการอ้างเหตุผลแห่งความมีอยู่อย่างจำเป็น (necessary being) ซึ่งประเด็นนี้พุทธปรัชญาให้คำตอบว่าเป็นเรื่องของกฎแห่งกรรมโดยเฉพาะกรรมฝ่ายอกุศลที่ทำให้สัตว์เกิดในอบายภูมิ ส่วนประเด็นที่ ๒ นั้น เป็นการอ้างเหตุผลในลักษณะการแสดงออกซึ่งศรัทธา (an expression of faith) ในประเด็นนี้พุทธปรัชญาเห็นว่าเป็นเรื่องของตถาคตโพธิศรัทธาซึ่งเป็นความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์รู้ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

^๘ วิตถตพลสูตร อก.สตตก. (ไทย) ๒๓/๔/๕.

^๙ อก.สตตก. (ไทย) ๒๓/๔/๖.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๒๔/๓๐๑.

^{๑๑} พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์, รศ.ดร.), พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๖.

^{๑๒} คุรายละเอียดย ใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๗, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๔-๑๑๑.

๔.๒ การวิเคราะห์ความมีอยู่แบบอบายูมิผ่านข้อพิสูจน์เชิงจักรวาลวิทยา

ข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงจักรวาลวิทยา เป็นการอ้างเหตุผลจากการมีอยู่ของโลกไปสู่การมีอยู่ของพระเจ้า การอ้างเหตุผลแบบนี้มีอยู่ ๒ ขั้นตอนคือ ขั้นตอนที่อ้างถึงการมีอยู่ของโลกไปสู่การมีอยู่ของปฐมเหตุ (a first cause) หรือสัจจำเป็น (necessary being) ซึ่งเป็นที่มาของการดำรงอยู่ของโลก และขั้นที่สองเสนอว่าปฐมเหตุดังกล่าวมีคุณสมบัติต่างๆ ที่ตรงกับความคิดเรื่องพระเจ้า นั้นแสดงว่าต้องมีสาเหตุสุดท้ายก็คือพระเจ้า จากปัญหานี้สามารถพิจารณาแยกได้เป็น ๒ ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ ๑ เป็นการอ้างเหตุผลถึงความมีอยู่ของโลกไปสู่การมีอยู่ของปฐมเหตุ (a first cause) ซึ่งเป็นที่มาของการดำรงอยู่ของโลก สำหรับประเด็นนี้พุทธปรัชญามองว่า ปฐมเหตุของพุทธปรัชญา คือจิตซึ่งมีปรากฏในอรรถกถาสุนทร^{๑๓} ที่ว่าการเกิดเป็นมนุษย์ยุคต้นกับนั้นเกิดขึ้นเพราะมีจิตเป็นปฐมเหตุ กล่าวคือ จิตที่มีสภาพบริสุทธิ์ผ่องใส และจิตเป็นตัวนำพาให้สัตว์โลกเกิดเป็นสัตว์ต่างๆ เพราะจิตนั้นมีสภาพที่เกิดดับตลอดเวลาจิตจึงสามารถส่งผลของการกระทำมาสู่การปฏิสนธิจิตอีกโลกหนึ่ง และมีข้อความที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ความพินาศและการตั้งอยู่ของเขตนั้นพึงทราบอย่างนี้ สมัยใดกับพินาศเพราะไฟ มหาเมฆที่ยังกับให้พินาศแต่ต้นตั้งขึ้นยังฝนทำให้ใหญ่อย่างหนึ่งให้ตกในแสนโกฏิจักรวาล มนุษย์ทั้งหลายพากันยินดี นำพืชทั้งปวงออกหว่าน ก็เมื่อข้าวกล้าเกิดพอโคเคียวกินได้มหาเมฆร้องเหมือนลาร้อง ฝนเมฆหายดหนึ่งก็ไม่ตก เมื่อนั้นเป็นอันว่า ฝนขาดเม็ดเดียว สัตว์ผู้อาศัยฝนเลี้ยงชีพย่อมเกิดในพรหมโลกโลกตามลำดับ และเทวาผู้อาศัยผลบุญเลี้ยงชีพก็ไปเกิดในพรหมโลกด้วย เมื่อกาลผ่านไปนานอย่างนี้ น้ำในแม่น้ำนั้นๆ ก็แห้งไป แม่น้ำปลาและเต่าก็ตายไปตามลำดับแล้วเกิดในพรหมโลก แม้สัตว์นรกก็ไปเกิดด้วย^{๑๔} ในขณะที่กับแตกสัตว์จำพวกที่กล่าวมานี้ พอตายแล้วไปเกิดเป็นพรหมทั้งหมดคืออยู่ในชั้นอาภัสสรพรหม ดังนั้นจึงพอมองเห็นจิตที่เป็นปฐมเหตุให้สัตว์ต้องจุติจากอภัพหนึ่งไปสู่อีกภัพหนึ่ง

แต่ที่จริงแล้ววัตถุนั้นได้เป็นตัวกำหนดจิตอย่างทีเบอร์เลย์ (Berkley) กล่าว หากแต่จิตเป็นตัวกำหนดวัตถุกล่าวคือหน้าที่ของจิตก็คือการให้ความหมายแก่โลก (meaning-giving activity) และข้อสำคัญคือ เราจะให้ความหมายแก่โลกภายนอกตัวเราอย่างไร นั้นขึ้นอยู่กับตัวเรา โลกภายนอกเป็นอย่างไรไม่สำคัญสำหรับเรา ที่สำคัญคือเราตีค่าหรือกำหนดความหมายให้แก่นั่นอย่างไรต่างหาก^{๑๕}

ประเด็นที่ ๒ ว่าปฐมเหตุมีลักษณะเป็นผู้เคลื่อนแรก (prime mover) โดยมีลักษณะเป็นจิตสมบูรณ์ ในขณะที่พุทธปรัชญาถือว่าจิตที่เคลื่อนแรกมีลักษณะที่ไม่สมบูรณ์ เพราะประกอบด้วยกิเลส ซึ่งก่อให้เกิดการประกอบกรรมอันเป็นอกุศล ดังจะเห็นได้จากการที่มนุษย์ต้นกับเกิดความติดใจในรสชาติของจวนดินจากการที่ตนได้สัมผัสและกินนี้แสดงให้เห็นว่า จิตที่ถูกกระแสนกิเลสมีความยึดติดในสิ่งที่ตนถูกต้องสัมผัสและได้สัมผัสจึงส่งผลให้สภาวะจิตของตัวบุคคลมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสังขม ดังจะเห็นได้ว่า จิตของบุคคลที่ถูกกิเลสครอบงำถ้าหากเป็นฝ่ายไม่ดี (อกุศลกรรม) ย่อมเป็นเหตุให้เกิดผลตามมามีความประพตีกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ก่อเกิดเป็นมิจฉาทิภูฏิกมี เพราะยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิภูฏิกมี เมื่อบุคคลนั้นตายไปก็ทำให้เกิดในอบายู ทุคติ วินิบาต นรก เป็นต้น กล่าวคือหากจิต

^{๑๓} ติรยลละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑-๗๒/๖๑-๗๕.

^{๑๔} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๑/๑๐๐๖.

^{๑๕} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔.

ประกอบด้วยสภาวะของความโกรธเป็นหลักจึงทำให้สัตว์หรือบุคคลเกิดเป็นสัตว์นรก หากจิตประกอบด้วยสภาวะของความหลงเป็นหลักจึงทำให้สัตว์หรือบุคคลเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หากจิตประกอบด้วยสภาวะของความโลภเป็นหลักจึงทำให้สัตว์หรือบุคคลเกิดเป็นเปรตและอสุรกายก็ได้ จึงเห็นได้ว่าการเกิดของสัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นไปตามคุณภาพของจิตของสัตว์เกิดขึ้นตามวาระแห่งจิตแต่ละดวง ซึ่งประกอบด้วยอกุศลกรรม

สรุปได้ว่า การพิสูจน์เชิงจักรวาลวิทยาทำให้เห็นถึงการมีอยู่ของปฐมเหตุ (a first cause) ในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องจิต และปฐมเหตุดังกล่าวมีคุณสมบัติต่างๆ ที่ตรงกับความคิดเรื่องพระเจ้า ในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องอารมณ์ที่จรมาระทบกับจิตคืออกุศลมูล ซึ่งจิตเดิมแท้นั้นพุทธปรัชญามองว่า จิตเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ แต่เพราะถูกภาวะกิเลสจึงมีทำให้จิตมีการแสดงตัวออกมาพร้อมกับเจตสิกที่ทำงานโดยเฉพาะการประกอบอกุศลกรรมที่นำสัตว์หรือบุคคลไปสู่อบายภูมิ

๔.๓ การวิเคราะห์ความมีอยู่แบบอบายภูมิผ่านข้อพิสูจน์เชิงอันทิวิทยา

ข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงอันทิวิทยา เป็นการอ้างเหตุผลจากการออกแบบ (argument form design) การอ้างเหตุผลแบบนี้เป็นแบบหลังประสบการณ์ ซึ่งเป็นการอนุมานสาเหตุที่ก่อให้เกิดผลเหล่านี้ขึ้นมาโดยมีลักษณะคล้ายกับปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกธรรมชาติที่ต้องมีผู้มีสติปัญญาเป็นผู้ออกแบบสร้างสรรค์ขึ้นมา นั่นคือพระเจ้า

ประเด็นปัญหานี้ การอ้างเหตุผลจากการออกแบบ (argument form design) ในส่วนของปรัชญาตะวันตกนั้น กล่าวถึงความมีอยู่ของพระเจ้า หากแต่การอ้างเหตุผลแบบนี้ยังมีข้อบกพร่องในเรื่องข้ออ้างของการออกแบบ แท้จริงแล้ว มนุษย์สามารถกำหนดหรือออกแบบมาให้เป็นมาได้ เราก็ออกแบบชีวิตของเราให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้เช่นกัน

พุทธปรัชญาเห็นว่า การที่จะเกิดเป็นสัตว์นรกก็น่าจะมีการสั่งสมหรือออกแบบพฤติกรรมในทางไม่ดีหรือมีการประพฤติดความผิดทางพระพุทธานุศาสน์ ซึ่งความผิดนี้อาจเกี่ยวกับการกระทำความผิดทางสังคมด้วยหรือไม่ก็ได้ โดยเฉพาะการทำอกุศลกรรมบถ ๑๐ ในข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้งหมด แต่มีความโกรธเป็นประธานอาศัยเงื่อนไขจึงทำให้มนุษย์มีสภาวะของสัตว์นรกปรากฏขึ้นภายในจิตใจและทำให้ตกนรกตามแต่กรรมที่ตนได้กระทำความผิด ตัวอย่างเช่น เวลาที่เราทานอาหาร กล้วยคือเราไม่ได้ออกแบบความอ้วน แต่เพราะเราทานอาหารที่มีไขมันสูงซึ่งมีการสั่งสมอาหารจำพวกนี้บ่อยๆ จึงทำให้เราอ้วน ดังนั้นจะเห็นว่า แบบเราไม่ได้ออกแบบ แต่เราทำแบบให้ปรากฏขึ้น การเกิดในอบายภูมิก็เช่นเดียวกัน ซึ่งพุทธปรัชญามองการอ้างเหตุผลจากการออกแบบนี้ว่า คือหลักที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นลูกโซ่หรือเป็นห่วงโซ่ของชีวิต อย่างชีวิตของสัตว์ที่อยู่ในอบายภูมิ

พุทธปรัชญาเชื่อว่า ธรรมชาติและสรรพสิ่งมีความเป็นสาเหตุและผลอยู่ กล่าวคือกฎปฏิบัติสมบูรณ์พูนพูนนี้มีอยู่แล้ว เป็นกฎธรรมชาติที่ดำรงอยู่อย่างนั้นตลอดกาลและเป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัวไม่แปรผัน ไปตามกาลเวลา กฎธรรมชาตินี้เป็นกฎที่พระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์ทรงค้นพบและทรงเข้าใจเหมือนกันทุกพระองค์ แม้จะทรงอุบัติต่างยุคต่างสมัยก็ตาม แต่กระนั้นกฎนี้ก็มิได้อยู่เองโดยไม่มีใครสร้างหรือบัญญัติ

ขึ้นมา^{๑๖} ดังนั้นกฎปฏิจจสมุปบาทจึงมีอยู่จริงในตัวเองโดยจะมีผู้เข้าไปรู้หรือไม่ก็ตาม กฎปฏิจจสมุปบาทก็ยังมีอยู่เช่นนั้นตลอดกาล ไม่แปรผัน การอธิบายกฎปฏิจจสมุปบาทเชื่อมโยงกับบุคคลเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สามารถกระทำได้ ซึ่งมีการอธิบายได้ ๒ ทศนะ คือตามทัศนะของพุทธโฆสจารย์เห็นว่า มีการเวียนว่ายตายเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติ ซึ่งต้องเป็นไปตามกฎปฏิจจสมุปบาทนี้ประกอบด้วยกิเลส กรรม และวิบาก เป็นตัวกำหนด ในขณะที่เดียวกันพุทธทาสภิกขุได้ให้ทัศนะโดยการอธิบายว่า มีผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันทันที เช่นในกรณีตัวอย่างของเรื่องจุนทสุกริก^{๑๗} สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ เวฬุวนาราม ครั้นนั้นมีชายคนหนึ่งชื่อ จุนทสุกริก มีอาชีพฆ่าสุกรขาย ทั้งเขาก็ชอบบริโภคเนื้อสุกรมาก จนต้องรับประทานทุกวัน มีอาจว่างเว้นได้ ในเวลาที่มีพุทฺธิกขภัย เขาจะใช้เกรียนบรรทุกข้าวเปลือกไปแลกลูกสุกร แล้วนำลูกสุกรมาเลี้ยงไว้จนเติบโตใหญ่ เมื่อเขาประสงค์จะฆ่าตัวใด ก็จับตัวนั้นมัดกับหลัก แล้วใช้ค้อนทุบจนทั่ว เพื่อให้เนื้อพอง และเมื่อแน่ใจว่าสุกรตายแล้ว ก็จับปากออก กรอกน้ำร้อนที่กำลังเดือดพล่านลงไปปากสุกร น้ำนั้นจะพาเอาสิ่งสกปรกทั้งหลายออกมาทางทวาร ทำซ้ำกันอย่างนี้จนหมดสิ่งสกปรก จากนั้นก็ใช้ไฟลนจน แล้วใช้ดาบตัดศีรษะสุกร เอาภาชนะรองเลือด ชำแหละเนื้อออกคลุกกับเลือดแล้วนำไปปิ้งนึ่งรับประทานพร้อมกับบุตรและภรรยาและชายส่วนที่เหลือ นายจุนทสุกริกทำอยู่อย่างนี้เป็นเวลา ๕๕ ปี โดยไม่ได้ทำบุญอะไรเลย ต่อมาเขาป่วยร้องคลุ้มคลั่ง ส่งเสียงร้องดังลั่นเหมือนเสียงสุกรคลานไปมาอยู่ในเรือนนั้น พวกญาติจึงช่วยกันมัดปิดปาก แต่ธรรมดาแรงกรรมไม่มีใครห้ามได้ นายจุนทสุกริกยังส่งเสียงร้องดังลั่นจนคนแถวบ้านใกล้เคียงกัน หนวกหูไม่เป็นอันหลับอันนอน เขาเที่ยวร้องอยู่อย่างนั้น เพราะความเร่าร้อนในนรกแผดเผาอยู่ ๗ วัน ครั้นถึงวันที่ ๘ ก็ตายไปเกิดในอเวจีมหานรก

จากเรื่องจุนทสุกริกนี้สามารถวิเคราะห์ในทัศนะของพระพุทธโฆสจารย์ได้ว่า นายจุนทสุกริกมีกรรมภพ คือ การทำกรรมที่ไม่ดีด้วยการฆ่าหมูเขามีความพยายามมากซึ่งสังเกตจากวิธีฆ่าของเขา กรรมภพของเขาเกิดมาจากอุปาทาน คือ ความยึดถือต่างๆ ซึ่งมีอัตตวาทุปาทาน กามูปาทาน และทิฏฐูปาทาน อุปาทานเกิดมาจากตัณหา คือ ความอยากต่างๆ ซึ่งมีทั้งกามตัณหา คือความอยากได้สิ่งที่น่าใคร่น่าพอใจ และภวตัณหา คือความอยากให้สิ่งน่าใคร่น่าพอใจซึ่งได้มาแล้วอยู่กับตนตลอดไป ตัณหาก่เกิดจากสุขเวทนา คือความรู้สึกเป็นสุข เวทนาก็เกิดมาจากผัสสะมีทั้งจักขุสัมผัส คือ เห็นเนื้อหมู ชิวหาสัมผัส คือ ได้ลิ้มรสอาหารที่ปรุงจากเนื้อหมูรวมทั้งสัมผัสอื่นๆ สัมผัสก็เกิดจากมียายตนะ คือ แตนติดต่อซึ่งเป็นฐานเกิดทั้งทางตา ทางลิ้น ยายตนะเกิดเพราะมีนามรูป นามรูปเกิดมาจากวิญญาน คือ การรับรู้ต่างๆ วิญญานเกิดมาจากอุปถัมภ์อาศัย คือ เจตนาทำบาป อุปถัมภ์อาศัยเกิดมาจากอวิชชา

เมื่อนายจุนทสุกริกทำกรรมตามกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาทแล้ว ก็ย่อมมีอุปบัติภพ คือ วิบากขั้นต้น คือ เวทนา สัญญา และสังขาร เกิดขึ้นสะสมอยู่จนเมื่อใกล้ตาย วิบากขั้นต้นก็ปรากฏเป็นกรรมนิमित และคตินิमितให้นายจุนทสุกริกได้เห็นเป็นเปลวไฟลุกไหม้ตัวเขาเอง ซึ่งทำให้เขาเร่าร้อนทุกข์ทรมานและตายไป

^{๑๖} วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, “ศึกษาวิเคราะห์ปฏิจจสมุปบาทในแนวปรมาตถสัจจะ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๑๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๒๘ ; มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธมมปทฎกถา (ปรโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

เกิดเป็นสัตว์นรกเสวยทุกข์ทรมาน^{๑๘} นี่เป็นการชี้ให้เห็นถึงการเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติคือมีโลกหลังความตายปรากฏ

ในส่วนทัศนะของพุทธทาสภิกขุเห็นว่า ต่อมาการที่นายจุนทสุกริกป่วยร้องคลุ้มคลั่ง ส่งเสียงร้องดังลั่นเหมือนเสียงสุกรคลานไปมาอยู่ในเรือนนั้น พกญาติจึงช่วยกันมัดปิดปาก แต่ธรรมดาแรงกรรมไม่มีใครห้ามได้ นายจุนทสุกริกยังส่งเสียงร้องดังลั่นจนคนแถวบ้านใกล้เคียงกัน ตอนนี้องทำให้เห็นว่านายจุนทสุกริกเหมือนตกนรกทั้งเป็นในขณะที่อยู่ในโลกมนุษย์ เพราะนรกในภาษาธรรมของท่านหมายถึง ความร้อนใจเหมือนไฟเผา เมื่อใดมีความร้อนใจเหมือนไฟเผา เมื่อนั้นเรียกว่าเป็นนรก ในภาษาธรรมะ ใครทำความร้อนใจให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในลักษณะเหมือนไฟเผาเมื่อไร ก็เรียกว่าตกนรกเมื่อนั้น^{๑๙} นี่คือการตกนรกในปัจจุบันขณะของท่านพุทธทาสภิกขุ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การอธิบายอบายภูมิ ๔ ภายใต้กฎปฏิจจสมุปบาทเป็นสิ่งที่เรากำหนดได้จากการสร้างขึ้นมาจากจัดเป็นนิตินิยมแบบอ่อน หากแต่เราไม่สามารถกำหนดธรรมชาติให้เป็นจริงตามที่เรต้องการได้ และการพิสูจน์เชิงอันตวิทยาทำให้เห็นถึงความมีอยู่ของการออกแบบ ในส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท คือกฎแห่งความเป็นสาเหตุและผล (causality) ตามหลักของอิทัปปัจจยตา หรือ ปฏิจจสมุปบาท ในปรัชญาอภิธรรมเรียกว่า ปัจจยาการ กล่าวคือ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยมีเหตุและปัจจัยที่ส่งเสริมหรือมีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ (อัญญมัญญปัจจัย) การเกิดในอบายภูมิก็เช่นเดียวกัน

๔.๔ การวิเคราะห์ความมีอยู่แบบอบายภูมิผ่านข้อพิสูจน์เชิงจริยธรรม

ข้อพิสูจน์ความมีอยู่เชิงจริยธรรม เป็นการอ้างเหตุผลแบบหลังประสบการณ์อีกรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องประสบการณ์ทางจริยธรรมของมนุษย์ ซึ่งมีลักษณะสองประการ คือ เป็นการอ้างเหตุผลเชิงปฏิบัติซึ่งอิงกับประสบการณ์ทางจริยธรรมของมนุษย์มากกว่าที่จะเป็นการอ้างเหตุผลเชิงทฤษฎี และการอ้างเหตุผลแบบนี้ยังเป็นการยืนยันการมีอยู่ของพระเจ้าในลักษณะที่เป็นบุคคลมากกว่าจะเป็นวัตถุสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในฐานะปฐมกร (the prime mover) หรือสัตว์ที่มีอยู่อย่างจำเป็น (necessary being) ในเชิงทฤษฎีทางเทววิทยาและปรัชญา แต่โดยทั้งหมดนั้นเป็นที่มาของจริยธรรมอันสมบูรณ์ (absolute) คือเป็นสากล และเป็นภววิสัย (objective) จากที่กล่าวมานั้นสามารถแยกออกได้เป็น ๒ ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ ๑ การพิสูจน์เชิงจริยธรรมอ้างถึงสิ่งสมบูรณ์ (absolute) คือเป็นสากลนั่นคือพระเจ้า แต่ในส่วนพุทธปรัชญานั้นกลับมองว่า นิพพานเป็นสิ่งสมบูรณ์ เพราะนิพพานเป็นเป้าหมายที่ทำให้มนุษย์เป็นอสรภาพที่แท้จริงของชีวิต ซึ่งนิพพานนั้นพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า นิพพาน หมายถึง ภาวะที่จิตว่างจากความอยาก ความยึดติด และความยุ่งยาก เป็นจิตที่ยังคงอยู่ในสภาพเดิมแท้ (บริสุทธิ์) มีสติปัญญาแจ่มใสและสะอาด เพราะไม่มีกิเลส ตัณหาเข้ามาแทรกแซง^{๒๐} และนอกจากนั้นพุทธทาสภิกขุยังให้

^{๑๘} บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจจสมุปบาท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

^{๑๙} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖.

^{๒๐} พุทธทาสภิกขุ, วิถีระบัพทุกข์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๐.

ความหมายของนิพพานว่า คือ ภาวะแห่งความดับร้อน ดับทุกข์ทางใจ เป็นเรื่องที่ทุกมนุษย์ดับได้^{๒๑} เมื่อกล่าวถึงลักษณะของนิพพานแล้วก็คือความว่างจากตัวตน ซึ่งความสมบูรณ์ของนิพพานนี้ถูกแสดงไว้ในคำว่า “อสังขตะ” หมายถึงภาวะที่ไม่มีปัจจัยใดปรุงแต่งได้อีก โดยที่อสังขตมีลักษณะ ๓ ประการ^{๒๒} คือ

- ๑) ไม่ปรากฏความเกิด เพราะนิพพานดับกิเลสที่เป็นต้นเหตุของความเกิด
- ๒) ไม่ปรากฏความดับสลาย เพราะนิพพานเป็นอมตธรรม
- ๓) ไม่ปรากฏความแปรปรวน เพราะไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธรรม)

ในลักษณะทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของนิพพาน เป็นการกล่าวถึงจิตที่บริสุทธิ์ ผ่องใส คือสะอาด สว่าง สงบ นี่คือจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ประเด็นที่ ๒ มีปัญหาว่า แต่ถ้าเกิดในขณะที่ว่า จริยธรรมนั้นเราทำไม่ได้อย่างสมบูรณ์ หรือมีข้อบกพร่องอะไรจะเกิดขึ้น หรือเราจะเป็นอะไรในกฎจริยธรรมนั้น มนุษย์อาจทำผิดจริยธรรมบางอย่าง อย่างเช่น หมอทำผิดจรรยาบรรณ แสดงว่าหมอดำเนินผิดจริยธรรมบางอย่าง นี่เป็นการยืนยันหรือการแสดงอะไรบางอย่างให้เห็นว่า เราทำผิดกฎหมายเพราะเรามีบกพร่องบางอย่าง นี่เป็นการแสดงว่าเราทำผิดจริยธรรมที่บกพร่อง ในกรณีนี้ปัญหาแห่งความชั่วร้าย (problem of evil) ก็เกิดขึ้น ซึ่งความชั่วก็คือความบกพร่องของธรรมชาติมนุษย์ ความชั่วทุกชนิดรวมทั้งความชั่วทางศีลธรรมด้วย มีรากฐานความเข้าใจตามความหมายของคำว่า ความบกพร่อง (privation) นั้นเองความชั่วทางศีลธรรมตามที่คณะของออกัสติน ไม่สามารถที่จะทำให้ความงามของการสร้างสรรค์จักรวาลนี้เสียไป เพราะความช่วนั้นเกิดขึ้นจากความปรารถนาของมนุษย์ หรือของเทวดาที่มีจิตตกต่ำ ซึ่งอธิบายได้ว่า บาปนั้นเป็นผลของความชั่ว หรือความปรารถนาที่บกพร่อง คือเป็นไปในฝ่ายลบ อันที่จริงแล้ว ก็คือ ความปรารถนาฝ่ายบวกนั้นเอง เพียงแต่เป็นการแสดงออกมาในรูปตัวแทนของความบกพร่องของความดีเท่านั้น จึงทำให้มีทัศนะต่อลักษณะของความดีและความชั่วไว้ดังนี้ คือ

- ๑) ความชั่วเป็นสภาวะสัมพันธ์ คือความชั่วเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับความดี
- ๒) ความชั่วคือความบกพร่องของความดี หรือกล่าวอีกอย่างว่า ความดีที่ไม่สมบูรณ์
- ๓) ความชั่วเป็นเรื่องของมนุษย์ ซึ่งตกทอดเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษคู่แรกของมนุษย์ คืออาดัมกับเอวา^{๒๓}

การอ้างเหตุผลเชิงจริยธรรมนั้นมีลักษณะของการอ้างเหตุผลดังต่อไปนี้

- ๑) ถ้ากฎจริยธรรมสมบูรณ์มีอยู่ พระเจ้าย่อมมีอยู่
- ๒) กฎจริยธรรมสมบูรณ์มีอยู่
- ๓) ดังนั้น พระเจ้าย่อมมีอยู่

^{๒๑} พุทธทาสภิกขุ, **วิธีรับทุกข์**, หน้า ๑๒๕.

^{๒๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๘/๒๐๙.

^{๒๓} เตือน คำติ, ดร, **ปัญหาปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๘๐.

เมื่อเรานำหลักการที่ว่าด้วยการอ้างเหตุผลดังกล่าวมานี้ โดยการวิเคราะห์ตามกฎของการอ้างเหตุผลได้ดังนี้ ๑) ถ้าระบบจริยธรรมทำให้คนได้ไปเกิดหรือการเวียนว่ายตายเกิดตามกฎธรรมชาติมีอยู่จริง ๒) กรณีนี้กฎจริยธรรมของธรรมชาติดังกล่าวมีอยู่ (๓) ดังนั้น อบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญาก็จึงมีอยู่จริง เหตุเพราะกฎเกณฑ์ที่แสดงให้เห็นว่าการเกิดแก่เจ็บตายตามกระบวนการแห่งสังสารวัฏนั้นมีอยู่ กฎแห่งกรรม และการรับกรรมตามที่ได้ที่กระทำ ซึ่งก่อให้เกิดในโลกนี้และโลกหน้ามีอยู่ และสถานที่รองรับคือภพภูมิ

ในขณะที่เดียวกันพุทธปรัชญามองปัญหานี้ว่า เป็นความบกพร่องจากความดีคือความชั่ว ซึ่งความชั่ว ได้แก่สิ่งที่ไม่ดี ทำให้จิตเศร้าหมอง นั่นคืออกุศลมูลทั้ง ๓ คือโลภะ (ความอยากได้อะไรมีอยากเป็น) โทสะ (ความโกรธ) และโมหะ (ความหลง) ที่ทำให้เกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ อันได้แก่ การเกิดในนรกย่อมไม่มีเพราะความไม่โกรธ (โทสะ) การเกิดในกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉานย่อมไม่มีเพราะความไม่หลง (โมหะ) การเกิดในวิสัยแห่งเปรตและอสุรกายย่อมไม่มีเพราะความไม่โลภ (โลภะ) ที่มากด้วยตัณหา ซึ่งเป็นต้นต่อของความชั่ว (อกุศลมูล) หรือกิเลสวัตถุ ๑๐ ประการ และจากการที่ประกอบอกุศลกรรมบถต่างกรรมต่างวาระกัน กรรมจึงจำแนกให้เกิดในอบายภูมิดังกล่าว

สรุปได้เป็น ๒ ประเด็นคือ ประเด็นที่ ๑ กล่าวถึงข้อพิสูจน์เชิงจริยธรรมคือความสมบูรณ์ (absolute) นั่นคือพระเจ้า ส่วนพุทธปรัชญามองว่าเป็นสถานะของนิพพานที่มีความสมบูรณ์เที่ยงแท้ และประเด็นที่ ๒ กล่าวถึงกรณีจริยธรรมมีความบกพร่องหรือไม่สมบูรณ์ เมื่อนั้นก็เกิดปัญหาความชั่วร้ายขึ้นมาทันที หากแต่ในส่วนของพุทธปรัชญามองว่า เป็นความชั่วที่ประกอบด้วยบาปอกุศลทั้งปวงที่ทามนุษย์ให้มีคุณภาพจิตตกต่ำ รากเหง้าของความชั่วจึงทำให้มนุษย์มีสถานะของสัตว์นรก เพราะอำนาจแห่งโทสะ, มีสถานะของสัตว์เดรัจฉาน เพราะอำนาจแห่งความหลง, มีสถานะของความเป็นเปรตและอสุรกาย เพราะอำนาจแห่งความโลภ

๔.๕ บทสรุปการวิเคราะห์

ในบทนี้สามารถสรุปการวิเคราะห์ได้ว่า การวิเคราะห์ความมีอยู่ของอบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีอยู่โดยเงื่อนไขของการพิสูจน์ผ่านทัศนะทั้ง ๔ ข้อ ดังต่อไปนี้ คือ

๑) การพิสูจน์เชิงภววิทยาได้ทราบถึงการดำรงอยู่อย่างจำเป็น (necessary existence) ซึ่งในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องกฎแห่งกรรม และ (๒) เหตุผลเชิงภววิทยาคือการแสดงออกซึ่งศรัทธา (an expression of faith) ในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องตถาคตโพธิศรัทธา ได้แก่การศรัทธาหรือความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ทรงรู้แจ้งเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (ยถาภูตัง)

๒) การพิสูจน์เชิงจักรวาลวิทยาได้ทราบถึงการมีอยู่ของปฐมเหตุ (a first cause) ในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องจิต และปฐมเหตุดังกล่าวมีคุณสมบัติต่างๆ ที่ตรงกับความคิดเรื่องพระเจ้า ในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องอารมณ์ที่จรมาระทบกับจิตคืออกุศลมูล ซึ่งจิตเดิมแท้นั้นพุทธปรัชญามองว่า จิตเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ แต่เพราะถูกภาวะกิเลสจึงมีทำให้จิตมีการแสดงตัวออกมาพร้อมกับเจตสิกที่ทำงานโดยเฉพาะการประกอบอกุศลกรรมที่นำสัตว์หรือบุคคลไปสู่อบายภูมิ

๓) การพิสูจน์เชิงอันตริวิทยาได้ทราบถึงความมีอยู่ของการออกแบบ (argument from design) ในส่วนของพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องกฎแห่งความเป็นสาเหตุและผลกฎแห่งความเป็นสาเหตุและผล (causality) ตามหลักของอิทัปปัจจยตา หรือปัจจุสมุปบาท ในปรัชญาอภิปรัชญาเรียกว่า ปัจจยการ กล่าวคือ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยมีเหตุและปัจจัยที่ส่งเสริมหรือมีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ (อัญญมัญญปัจจัย) การเกิดในอบายภูมิก็เช่นเดียวกัน

๔) การพิสูจน์เชิงจริยธรรมได้ทราบถึงการอ้างเหตุที่มาของจริยธรรมอันสัมบูรณ์ (absolute) ในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องนิพพาน และในกรณีที่ยจริยธรรมนั้นไม่สมบูรณ์หรือบกพร่อง ในพุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องอบายภูมิ คือทำให้สัตว์หรือมนุษย์ประสบกับความทุกข์ที่ได้เสวยในอบายภูมิ เพราะเกิดจากการทำความชั่วอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัยติดตัว

อย่างไรก็ตาม อเทวนิยม (atheism) อย่างพุทธปรัชญาเถรวาทก็เน้นความเป็นจริงที่พิสูจน์ได้ในชีวิตปัจจุบันนี้ มากกว่าความเป็นจริงที่เป็นความเชื่อที่ไปผูกพันอยู่กับภาวะเหนือธรรมชาติ^{๒๔} หรือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างพระเจ้า เพราะสรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดำเนินการ และสูญสลายไปตามเหตุปัจจัย หรือสอนเฉพาะความจริงที่อำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม ต่อเวลา (time) และสถานที่ (space) เฉพาะบุคคล

^{๒๔} บาทหลวงวุฒิชัย อ่องนาวา, ปรัชญาศาสนา, (นครปฐม: วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.